

«Січеславна-2020»: розмаїття форм і актуальність змістів

Юлій Швець

Сцена з вистави «По той бік кургану». Режисер Олександр Бельський. Криворізький театр «Академія Руху».

ши крок з екрана в приватну оселю, заповнював своїми токсинами мозкові клітини сучасних обивателів. Й тому у фіналі доля їх була вирішеною: ліків не було (бо вони потребують духовної роботи), але мешканці виглядали ще живими. Втім, це були останні спалахи розуму перед походом у небуття¹.

Контрастною нинішнім кайдашам – світлою стороною українського всесвіту – стала пам'ять сільської бабусі з мововистави «Не плачте за мною ніколи» у виконанні Лариси Кадирової. Такого роду спектаклі, незважаючи на психологічний спротив, помітно піднімають морально-художню планку глядача. Думка про чисте життя як підготовку до красної смерті не готує його до угоди зі смертю. Попри вік, на відміну від прагматичного сімейства Кайдашів із начисто стертою пам'яттю, баба Юстина має чудову пам'ять і матеріалізує її в дії. У фізичному сенсі побожна бабуся самостійно споряджає себе в останню дорогу, яка в українській традиції має бути вишуканою і естетичною. Вишита сорочка, хустина з китицями, свічка з ароматного воску, ягоди калини та висушені квіти, покладені на своє місце в задалегідь заготовлену домовину – окрім функціонального, всі атрибути життя, що має намір перейти в інші виміри, мають точне символічне значення. Разом із простими фізичними діями баба Юстина аналізує життєві шляхи померлих і живих – грішних і праведних – своїх односельців, знаходячи прямий зв'язок між змістом людського життя й формою його смерті. Через призму бачення однієї бабусі вся новітня історія українського народу за годину промайне перед глядачами: колективізація, голод, діти, народжені мертвими внаслідок непосильної праці батьків, інші не менш трагічні сторінки зовсім недавньої історії. Проте весь пережитий досвід Юстини дійде до глядача не через слози чи нарікання – й тому прості конкретні її слова багатьох проберуть до сліз. Незважаючи на екзистенційну тематику, Лариса Кадирова наповнює дійство величезною енергією сюжету – могутньою силою вікової традиції, котра змушує тих, хто цінує мудрість понад усе, забути і східну ностальгію, й принади «евро-ремонт» та впевнено рухатись у напрямку рідних душ. Виставу показали у пам'ятці архітектури – напівзруйнованому Палаці культури в центрі Херсона, стіни якого, виявляється, пам'ятають Панаса Саксаганського й Марію Заньковецьку, Оксану Петрусенко й футуристичні вистави Володимира та Давида Бурлюків. У червоній цеглі під ногами й умитих дощами проїмах велетенських вікон, ніби в дзеркалі безжального часу, пародуючого міфи про українську долю, відобразились гротескові реалії сьогоденної України, здатної уміщувати в собі й депресивну філософію манкуртів, і живу екзистенцію баби Юстини. І це означає, що боротьба мистецтва з безкультур'ям за людські душі триватиме – зокрема, й завдяки завжди очікуваній «Мельпомені Таврії».

¹ Детальніше про виставу див. у матеріалі «Кайдаші: вчора, сьогодні, завтра?»

Незважаючи на численні побоювання, у вересні 2020 року в звичному «живому» форматі відбувся театральний фестиваль «Січеславна-2020». Регіональний конкурс на здобуття вищої театральної нагороди Придніпров'я охоплює п'ятнадцять професійних театрів Дніпропетровської й Запорізької областей. Провести його в двадцять восьме вдалося насамперед завдяки Дніпровському міжрегіональному відділенню НСТДУ та його очільнику Олександрові Шароварову. А також підтримці керівників міст і областей.

Намагання представників влади системно вкладати у майбутнє, перетворюючи навіть районні міста у культурні столиці, заслуговують на повагу. Бо це зовсім інше, ніж бажання «оптимізувати» обтяжливі театри або тримати їх в облупленому – прямо й фігурально – стані, як це має місце в сусідніх регіонах. Реалізувати світлу мрію можна й ремонтуючи заклади культури, фінансуючи творчі колективи, матеріально підтримуючи фестивалі – в цьому відмінність між столицею купецькою й культурною.

Унікальність «Січеславни» в тому, що театри не з'їжджалися до одного міста; навпаки, критики й експерти їдуть до театрів. Дещо втрачаючи у міжтеатральній (внутрішній) комунікації, театр вирає в суспільно-театральній (зовнішній). Об'єктивність незалежного оцінювання забезпечується тим, що після кожної вистави відбувається обговорення – експерти дають усні рецензії, які

на інших фестивалях трапляються рідко (задля позитивного настрою і нетравматичних вражень конкурсантів). У системі ж «прозора» театрального Придніпров'я рейтингові рішення ухвалюють у глядацькому залі як результат безпосереднього критичного аналізу окремого художнього твору.

Театри зважуються на випробування публічними обговореннями не тільки заради приза чи підвищення статусу. В більшості випадків вони розуміють, що варитись у власному соку, або, кажучи безцінними словами шекспірівського героя, «замикатись у горіховій шкаралупі, аби вважати себе царем безкінечного простору» – облудна справа. Відкритість і конкуренція в її дійовому вигляді створили західну цивілізацію – тож і театри (згадаємо древньогрецькі агони) сміливо долучаються до її апробованих моделей.

Експерти розглянули 22 вистави. З них – 8 казок для дітей та 14 вистав для дорослих, із яких – 8 комедій, серед них – кілька легких (у фестивалі могли взяти участь прем'єри останнього року, визначені самими театрами). Головним же результатом «Січеславни-2020» є те, що він узагалі відбувся – всупереч скептичним прогнозам. У Кривому Розі, Запоріжжі, Дніпрі, Кам'янському, Павлограді критики й експерти іноді відчували, що головним магнітом фестивалю ставали для них навіть не окремі вистави, а адреналін, викликаний перетворенням професії критика із споглядальною й дещо пересиченою в сповнену саспенсу та неочікуваності. В такій атмосфері якість самих вистав мала би відійти на другий план. Зрозуміло було, що дистанційні репетиції, викликані пандемією, не найкращий спосіб творення вистави. Шедеврів ніхто не чекав, чекали, аби театр показав ознаки життя. Й за розгубленості хітменів, карти яким сплутала пандемія, були поміченими з'явився шанс у вистав з інших територій, які вважались «екзотичними». Таких, наприклад, як місто Кам'янське.

Кам'янський академічний музично-драматичний театр ім. Лесі Українки привернув до себе увагу тим, що завдяки наполегливості директорки театру Маргарити Кудіної руйни грандіозного приміщення Будинку хіміків з громадами прямокутних колон вдалося трансформувати в неочікувано сучасний симбіоз мистецтва, культури й громадського життя. Кажуть, що туг навіть можна оформити шлюб за один день. Але головне, що на технологічно оснащений «великій сцені» можуть іти вистави паралельно з тими, що на головній сцені театру, яка розташована в іншому – теж відремонтованому – приміщенні. На вільних площах активно працюють театральні студії, функціонують танцювальні та вокальні групи тощо, участю в яких охоплено сотні людей регіону. Здається, саме такий досвід «взаємного оживлення» мистецтва, культури й суспільного життя можна було би взяти за зразок в інших індустріально-непролазних місцях¹. Суттєво, що на базі театру про-

Марина Юрченко, Олег Волощенко у виставі «Лев узимку». Режисер Сергій Чулков. Театр ім. Лесі Українки м. Кам'янського.

водять театральний фестиваль «Класика сьогодні», який уже завоював статус міжнародного. Можливо, саме увага до класичної драматургії допомогла виставі цього театру «Лев узимку» (за п'єсою Джеймса Голдмена) отримати Гран-Прі фестивалю як найкращій виставі для дорослих. Судячи з програмки, «Лев узимку» – це «історія кохання і ненависті довжиною в життя». Дія відбувається в період Столітньої війни – Англія хоче запанувати на французькому престолі. Про кохання щось предметне сказати важко, бо ознаки його є, а саме воно відсутнє. А от ненависті, якою обплутаний правитель туманного Альбіону, у виставі стільки, що її пора відправляти на експорт. Палко ненавидить короля дружина – не гребуючи методами, що включають державну зраду (й усе – через безпорядну коханку, з якою живе її колишній чоловік). Намагаючись знищити, ненавидять короля його дорослі сини – через корону, яку неможливо розділити на трьох. І навіть наймолодший, якому вона була обіцяна й якого найбільше любить правитель, зраджує країну та батька з ворогами-французами. Ставить королю умови – вбити спадкоємців, аби ті не завадили праву на трон їхнім майбутнім дітям – і коханка, з якою король мріє офіційно побратись... Жагою домінування, як і король – в сім'ї, в державі, в любовних справах, скрізь – охоплені всі. Настільки, що в своєму ірраціональному пориві навіть не припускають, що влада – то кара, а не винагорода, особливо коли до неї неспідготовлений і мрієш вчитись у процесі володарювання.

Історичне вбрання короля й королеви контрастує з сучасними костюмами його синів, і сказати, що таким чином пропонується альянс щодо нинішнього стану речей вже у нашій країні, – значить нічого не сказати. Особливо,

зливаються у площину за метрів двадцять зліва і справа від театру, а перед його входом зяють загрозливі прірви. Чи то асфальт скінчився, чи міська влада так вишукано мстить керівництву театру за щось – наразі невідомо. Можна припустити: аби вантажівки не заважали акторам зосереджуватись на своїй цілковитій приреченості в світі, де панівне становище зайняли вугільні барони.

¹ Зокрема, у відомому своїми шахтами та обсягами утилізованого ракетного палива місті Павлограді, де не спостерігається бодай найменшого ремонту за останні сорок-п'ятдесят років чи пристойного фінансування драматичного театру ім. Бориса Захави – навіть асфальт місцева влада прокласти умудрилась фантастичним чином: блискучі смоляні гранули

коли згадати актуальну, сповнену трагедійного пафосу сцену прокляття королем інтелектуальної обмеженості своїх нащадків. Чи винна в прогалинах виховання амбіційна мати, яка присвятила життя не виконанню державних обов'язків, а помсті чоловікові (й не лише йому, бо в її уяві всі чоловіки – або слабаки або злодії – чіткий феміністський дискурс), а власних синів розглядала як інструмент своєї помсти? Чи й король, зайнятий не завжди моральними справами на очах його дітей, причетний до державницької кризи?

Принаймні три важливі теми – ейджизм, фемінізм та проблема моральної відповідальності влади – конфліктуєчи й переплітаючись, створюють у виставі й три фінали, в яких під маскою «love story» зрештою перемагає безперспективна, все руйнуюча на своєму шляху ірраціональна жага домінування – «довжиною в життя». І все ж, серед тотального песимізму режисер, заслужений діяч мистецтв України Сергій Чулков зі своїми акторами демонструють безмежжя краси, з якою не полишені людських вад класичні ідеалісти проявляють чудеса впертості й самовідданості – хоча життя робить усе, аби розвіяти їхні ілюзії й зіткнути з незрілою реальністю «нового часу».

Якщо вистава «Лев узимку» була насичена іскрометними діалогами, то в найкращій виставі для дітей – казці-балеті «Буратіно» Запорізького муніципального театру танцю домінують рух і жест – класичні інструменти з філософською підкладкою: саме у сфері їх «оживлення» намагаються сягнути довершеності й актори, й герої латинської казки. Й самотній батько Карло, що з нежовтого поліна майструє «напівживе», й сам допитливий хлопчик, який, вирушивши в мандри, набирається життєвого досвіду, щоби стати остаточно живим. Тобто, зовсім іншим, ніж ті, що на початку вразили його уяву – зовні схожі на нього ляльки «театру Карабаса». Втім, активний спротив архетипному бороданеві, ініційований рухливим хлопчиком, також перетворює обмежені рухи «маріонеток» і їх самих у проворних та жвавих.

«Театр Карабаса» в образній системі балету легко прочитується як система маніпуляції умами довірливих містян (дітей, звісно, в першу чергу) та ще й із одночасним викачуванням трудових сольдо з їхніх батьків. Рамку важкої театральної завіси, яка заповнює «екран» дійства, уособлює тут медійний ящик, й коли діти-ляльки у фіналі здогадуються про його призначення – завіса руйнується, відкриваючи героям доступ до безпосереднього, не трансформованого медіа погляду на світ: на італійське містечко, що підставляє лице вранішнім сонячним променям, в якому все гармонійне, цілісне, співмірне, принаймні в архітектурному сенсі. Але дорослі й діти зі зміною «освітлення» раптом відчувають своє світліше призначення на противагу життєвій нормі, нав'язаній «медійним театром» Карабаса. Навіть «редактори-охоронці» на службі театрального «олігарха» – жорстокий Кіт Базилю й підступна Лисиця Аліса – пом'якшують у фіналі свій норов. Тож справжнє дитинство не виростає у пробірці й не майструється з поліна; воно вбирає в себе всі людські гріхи й пороки. Цю істину

Сцена з вистави «Буратіно». Режисер А. Романов. Запорізький муніципальний театр танцю.

Буратіно та його друзям доведеться відчуги й осмислити. Упакована в жанрову оболонку казки ця вистава демонструє ширшу амплітуду – від «політичного» театру до «актуального» дитячого твору. Режисер А. Романов і балетмейстер Д. Жужура, схоже, не взяли би за давній сюжет, тільки б ще раз темпераментно розіграти його дидактичну канву. Та взявшись, вони надали йому нового виміру, наповнивши гумором, орнаментальними художніми асоціаціями, створивши з нього шедевр хореографічного дійства. Від ренесансних костюмів та зі смаком підбраної палітри кольорів заснулого міста до розуміння кожним актором глибинного змісту свого персонажа – такий діапазон інгредієнтів цього розкішного філософського опусу. В його дзеркалі відтворюються гротескові реалії цілком дорослого існування.

Серед стильового багатства показаних вистав журі також відзначило: В. Курило за найкращу жіночу роль у опереті «Містер Ікс» Криворізького академічного театру драми і музичної комедії ім. Т. Шевченка; С. Бельського за найкращу чоловічу роль у пластичних виставах «По той бік кургану» та «Всі миші люблять сир» Криворізького театру музично-пластичних мистецтв «Академія Руху»; К. Слюсар за найкращу режисуру в комедії «Острів INISHMAAN» Дніпровського молодіжного театру «Вірино!»; М. Пашкурову-Петренко за сценографію театрального трилера «Метод Гренхольма» того ж театру; О. Петровську, О. Денисенку, О. Плохоткіну як найкращий акторський ансамбль у комедії «Все про жінок» Запорізького ТЮГу. Премією «Надія Січеславни-2020», що вручається перспективним молодим митцям, було відзначено П. Гатілова за найкращу режисуру вистав «Неймовірна Арктика» та «Одруження» Дніпровського українського молодіжного театру; О. Одинську – за найкращу жіночу роль у виставі «Солом'яний бичок» Дніпровського міського театру ляльок; М. Єфименка – за найкращу чоловічу роль у опереті «Містер Ікс» Криворізького театру драми і музичної комедії ім. Т. Шевченка.